

BETON

KULTURNO PROPAGANDNI KOMPLET BR. 165, GOD. X, BEOGRAD, UTORAK, 17. NOVEMBAR 2015.

Redakcija: Miloš Živanović, Saša Čirić; Font Mechanical: Marko Milanković; E-mail: beton@danas.rs, redakcija@elektrobeton.net; www.elektrobeton.net; Sledeći broj izlazi 15. decembra

MIXER

Piše: Adriana Sabo

PERFORMATIVNOST RODA I NJEGOVE „POSLEDICE“

Crtnice o teoriji Džudit Batler

„Feministička kritika bi trebalo da razume i kako kategoriju ‘žena’, subjekt feminizma, proizvode i zauzdavaju one strukture moći posredstvom kojih se teži emancipaciji“,¹ piše Džudit Batler (1956) u knjizi *Nevolja s rodom* (*Gender Trouble*, 1990), u kojoj temeljno preispituje neke od osnovnih feminističkih pretpostavki. Ova američka autorka i njen rad se mogu opisati na različite načine i sagledati u različitim kontekstima, a jedan od meni najintrigantnijih jeste njen status svojevrsnog filozofskog super stara. Odnosno, ona je jedna od retkih „ženskih zvezda“ savremene teorijske i filozofske misli – od velikih i trenutno živih muških figura, prvi na pamet dolazi Slavoj Žižek, a za njim i, na primer, Žak Ransijer, premda se sa popularnošću prvog navedenog niko trenutno ne može uporediti. I, iako se broj njenih „fanova“ verovatno ne može meriti sa obožavateljima/ima Rijane ili sa popularnošću koju su imali Fuko i Derida, treba istaći da je Džudit Batler jedna od najčitanijih a trenutno živih feminističkih i političkih teoretičarki.

Razlog popularnosti koju uživa, leži, čini mi se, pre svega u činjenici da je iz temelja promenila način na koji mnogi od nas – pre svega nas koje/i egzistiramo u svetu humanističkih nauka – misle o kategorijama roda i pola, o sopstvenom telu i njegovom mestu u društvu i istoriji, kao i o pitanjima želje, seksualnosti, gej i lezbejskih života, ranjivosti, političkog angažovanja, problemu kolektivnog delanja itd, što su, usput, teme koje neprestano figuriraju u tekstovima ove autorka. Njeni teorijski spisi, naime – koliko god se, možda, na prvi pogled činili kompleksni i „filozofski nejasni“ – nastali su kao reakcija na aktuelna društveno-politička dešavanja i, vrlo očigledno, predstavljaju njen pokušaj da teoretizuje neke, u datom trenutku njoj bliske probleme. Njeni napisi su lični, budući da Batler nikada ne poriče činjenicu da samu sebe proizvodi kroz pisanje, što je još jedan razlog njene popularnosti. Mnoge čitateljke i čitaoci su čitajući njene knjige, doživeli „A-ha!“ momenat, i to upravo zbog činjenice da je njena teorija uvek utemeljena u onome što bi se moglo nazvati životnim pitanjima.

Batler je formalno obrazovanje stekla, između ostalog, i na Jejlu (Yale University), gde je 1984. godine odbranila doktorsku disertaciju posvećenu Hegelovoj filozofiji i načinu na koji u njoj

figurira koncept želje, a on je (koncept želje, i to želje za priznavanjem od strane društva) u većoj ili manjoj meri, ostao ključan za njenu teorijsku misao do danas. Pored prve knjige, prerađene doktorske disertacije, Batler je napisala još petnaestak knjiga, među kojima je najuticajnija – i u javnosti najpoznatija – verovatno *Nevolja s rodom* koja je, između ostalog, podstakla autorku da napiše još (barem) dve knjige – *Tela koja nešto znače* (*Bodies that Matter*, 1993) i *Raščinjavanje roda* (*Undoing Gender*, 2004) – u kojima je pokušala da dodatno razjasni pojedine stavove, a neka druga pitanja zasebno problematizuje.

U tom smislu, feminizam ima značajno mesto u teorijskoj misli Džudit Batler, a jedna od njegovih osnovnih premisa – borba za ravnopravnost – predstavlja i jednu od osnova za razmišljanja drugih autorki/autora, pre svega u oblastima kvir teorije i gej i lezbejskih studija.

ROD, POL I NEVOLJE

Kako kaže citat sa početka ovog teksta, Batler je svojim radom nastojala da ispita načine na koji je ženski subjekt konstruisan u okviru samog feminističkog pokreta. Budući da je feminizam drugog talasa za svoj cilj postavio i problematizaciju načina na koji je žena definisana u različitim ideološkim, društvenim, političkim, umetničkim, medijskim... diskursima i to činio „spolja“, odnosno, „sa distance“, bilo je potrebno (ponovo) preispitati i način na koji je konstruisao sopstveni subjekt – odnosno ženu

MIXER

Adriana Sabo: Performativnost roda i njegove „posledice“

ŠTRAFTA

Aleksandar Novaković: Mračno nasleđe

ARMATURA

Agron Bajrami: *Politika* i *Rilindja* u državnoj i nacionalnoj službi

VREME SMRTI I RAZONODE

Marija Dragnić: Poezija odbrane

struisane manifestacije tog „statičnog“ pola. Kao posledica tog preispitivanja, nastala je i jedna od „krilatica“ koja se vezuje za teoriju Džudit Batler: „rod je performativ“.

Nevoljom s rodom Batler je 1990. godine ukazala na važan problem koji postoji unutar feminističkog diskursa: bez obzira na to što insistiramo na društvenoj konstruisanosti roda, i ta kategorija je „fiksirana“ kao i pol. Odnosno, ako je neko rođen kao žena, podrazumevaćemo (mi, društvo) da će se kao dete igrati lutkama, voleti i želeti muškarce, imati „materinski instinkt“ i želeti da rađa, nositi suknje, šminka se itd. Ili, prepoznavaćemo je kao „nju“, isključivo ukoliko ispuni određene uslove koje

diktira kontekst. Dakle, možemo reći da postoje vrlo striktno norme koje definišu način na koji je rod formiran u odnosu na pol. Rod, tako, jeste društveno konstruisan, ali je ta konstrukcija isključujuća, određeno je kako će ona biti „sprovedena“ i, istovremeno, time što je definisano šta prepoznajemo kao ženski rod, utvrđeno je i šta kao takvo ne prepoznajemo. Drugim rečima, kako primećuje Batler, u različitim diskursima – patrijarhalnim, ali i feminističkim – se podrazumeva izvesno jedinstvo između pola i njegove društvene „manifestacije“: na primer, ako imaš vaginu, spavaćeš sa muškarcima, za (barem) jednog ćeš se udati i na svet doneti (barem jedno) dete i zbog toga ćeš se osećati kao žena i društvo će te kao takvu prepoznati i priznavati. Ili, rečeno ovdašnjim jezikom, „frapantno je“ da polovina tridesetogodišnjakinja u Beogradu nema decu – kakve su to žene uopšte, jesu li one žene?

Ono na šta nam Batler ukazuje svojom teorijom, dakle, jeste da postoje društvene norme – društvena prisila – koje nam jasno „govore“ šta treba da budemo da bi nas društvo *prepoznalo* i, što je još važnije, *priznalo* kao žene (muškarce, građane/ke, ljude...). Te norme, različite su u zavisnosti od konteksta i istorijskog trenutka, ali uvek postoje. Ono što je takođe bitno, i u izvesnoj meri uznemirujuće, jeste da svaka individua date društvene

norme internalizuje i prihvata kao „prirodne“. Jedan jednostavan primer bio bi taj da će se veliki broj žena, *osećati* „ženstveno“ – odnosno, prepoznavaćemo samu sebe kao ženu – noseći visoke štikle i suknje, bez obzira na činjenicu da je takva definicija ženstvenosti društveni konstrukt, formiran od strane industrije lepote radi sticanja profita. On je – upravo kroz beskrajno ponavljanje – postao norma koju kao individue usvajamo i prihva-

↓ Danilo Baletić: Performersi. Foto: Vera Vujosević

– i to učiniti sa pozicija samog feminizma. Povod za *Nevolju s rodom* bio je, može se reći, želja da se ukaže na nevolje koje proističu iz tadašnjih (a u velikoj meri i danas prisutnih) feminističkih shvatanja Žene, po kojima je moguće formulisati nekoliko osobina koje dele sve žene sveta. Svoju pažnju, Batler je pre svega usmerila na preispitivanje koncepta pola koji je shvatan kao biološka i nepromenljiva kategorija, i roda kao društveno kon-

tamo kao „normalnu“, a mehanizam koji u tom procesu igra ključnu ulogu jeste upravo želja za priznavanjem. Sagledavajući to šta se u jednom društvu smatra „normalnim“ i „prirodnim“, Batler dolazi i do koncepta koji naziva heteroseksualna matrica, a koji ukazuje na činjenicu da su sva društva formirana na bazi heteroseksualnog odnosa muškarca i žene koji unapred definiše njihove uloge. Sva naša (feministička) muka – ili njen dobar deo – dakle, proizlazi iz činjenice da je heteroseksualnost norma(lna) i da na njoj počiva svako političko i društveno uređenje. Ona je ukorenjena u našim zakonima – jer brak je zakonom uređena zajednica muškarca i žene, na primer – sveprisutna u kulturi i medijima, bulji u nas sa bilborda na kojima (pretstavljamo, srećno udate) mame reklamiraju paštete, ili iz štampe koja sa puno pompe prati venčanje kraljevskog para ili rađanje Novakovog sina, trudnoću Jelene Karleuše i prenosi nam ekskluzive iz domova poznatih i srećno udatih/oženjenih poznatih ličnosti. Na osnovu takve matrice se definišta šta je „normalno“ a šta nije, odlučuje se ko sme biti roditelj a ko ne, definiše se ko će biti prebijen na ulici jer ima „feminizirane“ pokrete ili izgleda kao „muškaraca“. Odnosno, definiše se ko će biti priznat kao ljudsko biće i, u krajnjoj liniji, ko ima pravo na život. U takvoj ideološkoj mreži, teza da je rod performativan, ključna je za svojevrsno otvaranje koncepta prepoznavanja – ili predstavlja pokušaj da se tako nešto učini. Naime, za Batler, rod, kao ni bilo šta drugo, nije statičan već je proces, dešava se u *vremenu*, u okviru društvenih normi i nikada se u potpunosti ne dovršava. On se „pojavljuje“ kroz praksu ponavljanja ili citiranja normi, a u zavisnosti od stepena naše „prilagođenosti“ društvenim pravilima, bivamo priznati od strane tog istog društva, ne samo kao muškarci i žene, već kao ljudi. Ideja performativnosti roda, ukazuje na postojanje neprestanog odnosa između voljnog subjekta koji sebe definiše kroz delanje i različitih institucija koji to delanje ograničavaju, što je upravo i mesto na koje Batler postavlja mogućnost „prodora razlike“. Moguće je, dakle, odbaciti izvesne norme – što ne mora biti (i najčešće nije) voljni akt, i često ima ozbiljne društvene posledice – ili ih ponavljati na različite načine, odnosno, reartikulisati ih. Upravo činjenica da norme postoje, otvara mogućnost da im se na različite načine odupremo: „takve norme čine mogućim – ako ne i stvaraju – subjekt koji im se odupire“,² kako je formulisala Batler. Drugim rečima, ono što bismo mogli nazvati subjektom, nastaje u interakciji između volje individue i društvenih normi čija je moć nad nama izuzetno jaka.

san i ograničen upravo tim sistemom, ili, da onome protiv čega se borimo dugujemo sopstveni identitet koji je formiran u odnosu na ideju koju kritikujemo. Niko od nas, tako, nije izvan sistema moći i ni jedan čin nije u potpunosti subverzivan. Ključ je, čini se, u konstantnom ponavljanju, citiranju i reartikulaciji društvenih normi – u performativnosti, dakle – ili, u permanentnoj revoluciji, rečeno jezikom marksizma. U tom smislu je i trenutni rad Džudit Batler fokusiran upravo na pronalaženje načina na koji se političko delovanje i društvena kritika mogu učiniti „upotrebljivim“ u sistemu koji iznova proizvodi neprijatelje i one koji/e će mu se suprotstavljati, kako bi sam sebe učvrstio ■

ŠTA ČEMO S TIM?

Rad Džudit Batler je, rekla bih, vođen traženjem odgovora na pitanje „ko sme biti priznat kao ljudsko biće“ i razmatranjem načina na koji funkcionišu mehanizmi koji definišu proces priznavanja i prepoznavanja. Njena teorija je, dakle, važna za sve one koji zauzimaju poziciju drugog ili, za sve one koji nisu beli, heteroseksualni muškarci srednje klase. Često se ističe kako je upravo Batler podstakla razvoj kvir studija, budući da ideja o performativnosti identiteta nudi mogućnost „otvaranja“, problematizacije i relativizacije kategorija „muško“ i „žensko“ i, u

Javna tribina i promocija zbornika

Figura neprijatelja: Preosmišljavanje srpsko-albanskih odnosa

petak, 27. novembar

Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Kraljice Natalije 45, Beograd, u 17h

Centar za kulturnu dekontaminaciju, Birčaninova 21, Beograd, u 20h

ŠTRAFTA

Piše: Aleksandar Novaković

MRAČNO NASLEĐE

Studija Olivera Milosavljević: *Savremenici fašizma 1 – Percepcija fašizma u beogradskoj javnosti 1933–1941, Savremenici fašizma 2 – Jugoslavija u okruženju 1933–1941*

Istoričarka i profesorka Filozofskog fakulteta u Beogradu, Olivera Milosavljević (1951–2015), ostavila je iza sebe delo koje svedoči o kritičkom, beskompromisnom duhu koji se, s jedne strane, protivio reviziji savremene istorije (s akcentom na Drugi svetski rat) i rehabilitaciji društveno-političkih figura koje su kolaborirale s Trećim Rajhom i, s druge strane, pozivao na kritičko sagledavanje naše sadašnjosti u kojoj su itekako živi recidivi ekstremnih desničarskih ideja iz prve polovine prošlog veka. Kao intelektualka i javna ličnost, Olivera Milosavljević je insistirala, *sine ira et studio*, na suočavanju s neprijatnom istinom, a to je da su rasizam, antisemitizam, šovinizam, klerikalizam i fašizam u Srbiji bili i jesu „pojave dugog trajanja“ (Fernand Braudel), te da nisu „uvezeni“ iz inostranstva, deo „mode“ nekolicine ekscentrika već posledica delovanja nazadnih, nacionalističkih grupa i organizacija. Njena dela: *Činjenice i tumačenja: dva razgovora s Latinkom Perović, Potisnuta istina: Kolaboracija u Srbiji 1941–1944, Savremenici fašizma 1 – Percepcija fašizma u beogradskoj javnosti 1933–1941, Savremenici fašizma 2 – Jugoslavija u okruženju 1933–1941*, kao i niz naučnih članaka objavljenih u *Helsinškim sveskama* svedoče o, za domaću istoriografsku javnost, nažalost retkom pristupu osetljivim temama koje zadiru u recentnu prošlost u kojoj se Srbi, nekim nemim konsenzusom, smatraju uvek i isključivo za žrtve a nikad za krivce.

ŠTA (NI)SMO PROČITALI O FAŠIZMU?

U uvodu svoje dvotomne studije *Savremenici fašizma 1 – Percepcija fašizma u beogradskoj javnosti 1933–1941; Savremenici fašizma 2 – Jugoslavija u okruženju 1933–1941* autorka se kritički osvrnula na revizionističke „rehabilitacione“ procese koji su punili (i pune) medije poslednjih godina. Spomenimo, kao najočitije primere, tzv. „većito pitanje“ koje autorka spominje u uvodu: da li je Jugoslavija mogla da se očuva kao članica Trojnog pakta (mogla je, samo da nije bilo britanskih špijuna, tvrdi desnica), nedavnu zakonsku rehabilitaciju Draže Mihajlovića, pokušaje dodeljivanja trga Dimitriju Ljotiću, te sve glasnjie apele da se, pored Draže, zakonskim putem „opere“ i Milan Nedić. Jedan od glavnih argumenta revizionista, dolazili oni s ekstremne desnice ili čak s centra, je da su u Srbiji 1918–1945 postojali desničarski pokreti koji su bili autohtoni, pre svega antikomunistički te da, ako su i paktirali s nacistima i fašistima, za to treba kriviti prevashodno njihovo nepoznavanje tih ideologija i činjenica o stradanju Jevreja i antifašista u nacističkoj Nemačkoj.

Olivera Milosavljević u *Savremenicima fašizma 1* kategorički tvrdi: beogradska javnost je imala sve ključne informacije o prirodi fašizma i nacizma. Sve teorijske postavke ovih ideologija zla (kao i njihova „praktična primena“) bile su na raspolaganju javnosti, bez obzira da li je u pitanju bio *Srpski književni glasnik* (glasilo s liberalno-demokratskim tendencijama), *Proleter* (ilegalno komunističko glasilo), konzervativna *Narodna odbrana* ili, nerekto, fašistoljubni članci u *Vremenu i Otadžbini*. Tako je u *Vremenu* 22. marta 1933. godine objavljen članak u kojem se navodi da je otvoren prvi koncentracijski logor u Nemačkoj, Dahau, namenjen za političke zatvorenike. Dnevne novine, *Politika* pre svih, izveštavale su, naročito intenzivno između 1933 i 1936. godine, o antisemitiskim napadima, cenzuri štampe, spaljivanju knjiga „degenerisanih umetnika“ i hapšenjima neistomišljenika u Trećem Rajhu. Znalo se i za sudbinu Karla Fon Osjeckog, nemačkog nobelovca utamničenog u Špandau i, kasnije, u konclogoru Esterve-

gen. Zanimljivo je da, po mišljenju autorke, autori članaka koji su pripadali leviči nisu ulazili u detaljniju analizu fašizma, već su ga prikazivali pre svega kao svog ideološkog protivnika tj. reakcionarnu silu oslonjenu na kupni kapital.

Autorka, poredići članke ispisane u predratnim beogradskim glasilima, dolazi do još jednog, za današnje revizioniste, poražavajućeg zaključka: isključivo su levičarska glasila otvoreno, bezrezervno napadala nacizam i fašizam kao reakcionarne, totalitarne ideologije i glavnu opasnost po mir u Evropi. Liberalno-demokratska glasila su kritički pisala o Hitleru i Musoliniju, ali su smatrala komuniste jednakom opasnošću. Konzervativni mediji su zazirali od Italije i Nemačke kao „prirodnih neprijatelja“ Jugoslavije, ali su ti „neprijatelji“ spominjani kao brutalna sila koja bi u budućem svetskom sukobu slomila komunizam i smatrani su više nego korisnim, dok je ekstremna desnica bez zazora objavljivala panegirike crnim i smeđim košuljama. Štaviše, antisemitizam, za koji desnica tvrdi da nikad nije postojao u Srbiji, izbija iz i između redova konzervativnih i fašistoidnih glasila. Tako se, na primer, s puno mržnje i zlobe opisuju nemačke i mađarske izbeglice jevrejskog porekla. Ponegde, kao u *Pravdi*, Jevreji se otvoreno pominju kao deo judeomasonske zavere ili kao Reditelji koji kontrolišu, posredno, čak i Hitlera (jedna od brojnih konspiroloških teorija Dimitrija Ljotića). Negde se prozivka upućuje „selektivno“. Tako *Narodnoj odbrani* ne smetaju jugoslovenski Jevreji „Pavlovići, Glišići“, već „Mordehaji, Grinbaumi“ koji, navodno, stoje iza sve većeg broja finansijskih skandala u zemlji.

AUTOHTONA KOPIPEJSTOVANA FAŠISTOIDNOST

Ono što je posebno zanimljivo je da današnji pripadnici esktrerne desnice, baš kao i njihovi prethodnici sedamdesetak godina ranije, inače svetli uzori njihovih svetozazora, poriču da su fašisti. Zašto? Odgovor na ovo pitanje se može naći u drugom topmu studije. Insistirajući na „autohtonosti“ i „originalnosti“ svojih pokreta, ekstremni desničari tvrde da ih, primera radi, ne mogu nazivati fašistima jer postoji samo jedan fašistički pokret a to je Musolinijev. Drugo su, i samim tim potpuno osobeno, pripadnici *Srelatih krstova* u Mađarskoj, *Plavih košulja* u Irskoj ili *Gvozdeno garde* u Rumuniji. Kako onda objasniti činjenicu da su u pitanju militarističke organizacije sa sličnom ikonografijom, kultom svemoćne autoritarne države i preziorom prema demokratiji? Uz pomoć snatrenja o pravoslavnom misticizmu koji je predstavljao vjeruju Ljotićevog ZBOR-a.

ARMATURA

Piše: Agron Bajrami

POLITIKA I RILINDJA U DRŽAVNOJ I NACIONALNOJ SLUŽBI

Slučaj Keljemudi i njegova medijska upotreba

U ovom tekstu analizira se izveštavanje dva dnevna lista, jednog srpskog (*Politika*) a drugog kosovsko-albanskog (*Rilindja*), u okviru istorijskog spora između dva naroda, Srba i Albanaca, i načina na koji su oni predstavljani na pragu ratova devedesetog veka i raspada socijalističke Jugoslavije. Članak je ograničen na pisanje *Politike* i prištinske *Rilindje* povodom „slučaja Keljemudi“ u septembru 1987. godine, tokom krize izazvane smrću pet vojnika u kasarni Jugoslovenske Narodne Armije u Paraćinu. Uzimajući u obzir veliki broj istorijskih argumenta o mirnom saživotu Albanaca i Srba na prostorima Balkana, iznosim tvrdnju da su novinarska navijačka izveštavanja, puna predrasuda, stereotipa pa čak i rasizma (*Politika*), kao i partijski dirigovano izveštavanje (*Rilindja*), neki od ključnih faktora u stvaranju negativnog raspoloženja prema „drugima“. Dok je *Politika*, kako je poznato, „najstariji dnevni list na Balkanu“ koji izlazi od 1904. godine, prvi broj prištinske *Rilindje* je izašao 12. februara 1945. godine, kao „Organ zajedničkog nacionalnog oslobodilačkog fronta Kosmeta“. *Rilindja* je prvo objavljivana kao nedeljnik, da bi od 1958. godine počela da izlazi kao dnevni list. Na svojoj prvoj naslovnoj strani, *Rilindja* je najavila da će biti na strani „rata protiv šovinizma“, te da „nije kriv srpski narod, niti albanski narod, niti crnogorski narod, već oni koji su te narode porobili“. Kao takva, *Rilindja* je jasno bila deo sistema komunističke vlasti, te je svoje čitaoce informisala po diktatu partije i države, što je naročito u prvim godinama posle Drugog svetskog rata i uspostavljanja socijalističke Jugoslavije bio slučaj sa svim novinama na teritoriji nove države.

Ali, nisu *zborasi* bili jedini: autorka nas podseća na fascinaciju Stanislava Krakova Hitlerom i Musolinijem, članke Miloša Crnjanskog (potpisane s M. Putnik) u kojim je do neba hvalio Musolinija jer se, jednom prilikom, okružen seljacima, vozio na traktoru ili hrabrost falangista „Kaudilja“ Franciska Franka u čijem je štabu boravio za vreme Španskog građanskog rata, Svetislava Stefanovića opsednutog britanskim zaverama i Hitlerom vom harizmom, fasciniranost patrijarha Varnave Hitlerom i tlapnje vladike Nikolaja Velimirovića o Jevrejima koji su zaslužili većito lutanje i progone jer su uvredili pravoslavlje (!?). Revizionistička desnica, takođe, tvrdi da je fašizma možda, u nekim tragovima i bilo (ZBOR i Jugoslovenska akcija) ali nacizam nikad nije mogao da uspe u Srbiji jer u Srbiji nikad nije postojala grupa naučnika koja je stajala iza neke rasne teorije. No, ono što otkrivamo u knjizi Olivera Milosavljević je da je veliki broj medicinskih radnika bio zainteresovan za eugeniku te da je postojao Odsek za rasnu higijenu i biometriju. Štaviše, grupa uglednih medicinskih radnika u kojoj su prednjačili dr Branimir Maleš i dr Aleksandar Kostić, dekan Medicinskog fakulteta, verovala je u

superiornost pojedinih delova bele rase, s akcentom na (evo još jedne domaće „osobenosti“) tzv. *dinarsku rasu* koju poseduje u sebi odlike *germanske* (podesno za zbližavanje s nacistima) i *mediteranske* (podesno za približavanje s Musolinijem). Miho Obuljen je, kao jedan od pobornika *dinarske rase*, pisao o „užasnim posledicama mešanja rasa – posebno Francuza i Afrikanaca“. Čak je i Ljotić, koji je pisao o „kvalitetnijem i manje kvalitetnom ljudskom materijalu“, bio manje direktan u odnosu na pobrojane, „rasno superiorne“ tumače.

A ŠTA DANAS?

Zaključak koji se nameće je da u beogradskoj javnosti skoro niko, osim nekoliko levičarskih autora, nije doživljavao fašizam kao ideologiju protiv koje se mora boriti svim silama. Fašizam je uglavnom bio ili zlo jednako komunizmu ili privremeni saveznik u antikomunističkoj histeriji ili ideal kojem se težilo. Primetna je takođe i velika doza konformizma i straha u medijima, koja se očitava u vreme uspona desničarske Jugoslovenske radikalne zajednice (JRZ) Milana „Vođe“ Stojadinovića, koji je, ekonomski i politički, vezao Jugoslaviju za zemlje Trojnog pakta. *Ošišani jež* od 1936. godine pa do martovskog puča 1941, nije objavio nijednu karikaturu fašističkih diktatora. U *Politici* je, 1940. godine, izašlo saopštenje Vlade u vezi sa antisemitiskim

zakonom (smanjivanje broja daka jevrejskog porekla koji mogu upisati srednju školu ili fakultet), koje je u javnosti prošlo skoro neprimetno. Jedan od najuglednijih beogradskih intelektualaca, Slobodan Jovanović, dok je nemačka armija gazila Poljsku oktobra 1939, u svom *Srpskom glasu* bavio se nadgornjivanjem s hrvatskim političarima. Kao da je rat daleko od svog početka. Drugi svetski rat je Jugoslavija dočekala potpuno nespremna i neorganizovana ali ne i bez svesti o onome što će doći s okupacijom. Naravno, beogradska ekstremna desnica se, iako je formalno negirala svoj fašizam, listom stavila u službu okupacionih vlasti. Njihovi stavovi, kao i stavovi levičara (socijalista i zabranjenih komunista) su bili jasni. Neodlučnost, ravnodušnost i povodljivost najvećeg dela javnosti su, u suštini, poticali iz njenog antikomunizma koji je bio veći od njenog antifašizma. Posledica takvih poteza konformističke elite, kao i niza onih koje su je nasledile, je društvo lišeno osnovne istorijske i ideološke profilisanosti koje potire antifašističko a forsira kolaboracionističko, fašistoidno nasleđe u ime tobožnjeg „opšteg pomirenja“ kojeg nikad nije bilo i ne može biti ■

Za vreme socijalističke Jugoslavije, pod vodstvom Josipa Broza Tita, novine su uglavnom pratile partijsku liniju, što je u većini slučajeva značilo da su odslikavale pozicije republičkih i pokrajinskih rukovodstava. Za vreme Titovog života, pozicije tih rukovodstava su uglavnom bile na istoj liniji i veoma retko u konfrontaciji, te je štampa u celoj Jugoslaviji imala sličan, ako ne i istovetan pogled na sva značajnija dešavanja u zemlji i van nje. No, posle smrti Josipa Broza, a naročito po dolasku Slobodana Miloševića na vlast u Srbiji, stvari su se dramatično promenile. Rukovodstva većih republika, pre svih u Srbiji, počela su sve otvorenije da promovišu svoje politike, koje su se vremenom sve više i više konfrontirale. Dnevna štampa ne samo da je sledila ta nova pozicioniranja, već su je političari neretko koristili kako bi se lansirale nove teze, koje su za vreme Titovog života bile smatrane za socijalističku jeres. U takvim okolnostima, u Srbiji su novine kakva je *Politika* dobile veoma važnu ulogu u buđenju novog talasa srpskog nacionalizma i usponu na vlast Slobodana Miloševića, te organizovanju takozvane „antibirokratske revolucije“, koja je promovisana parolom o „Srbiji iz tri dela koja će ponovo biti cela“. Lokalna vlast na Kosovu, posle demonstracija 1981. godine i smene pokrajinskog vođa, primorana da dokazuje lojalnost jugoslovenskoj federaciji, bila je u defanzivi, a sa njome i *Rilindja* – izveštavanje se uglavnom ograničavalo na objavljivanje zvaničnih partijskih izjava i štutih izveštaja državne novinske agencije *Tanjug*. U mnogo čemu je prelomna bila 1987. godina. To je vreme kad nasrtaji Miloševića na kosovske organe samouprave postaju sve otvoreniji, a vremenom i sve brutalniji. Nekom vrstom početka ove faze se može smatrati Miloševićev odlazak u Kosovo Polje, 24. aprila 1987. godine, gde se sastao sa predstavnicima kosovskih Srba, koji su protestovali protiv pokrajinskih struktura vlasti. U Kosovu Polju je Milošević izrekao i famoznu rečenicu: „Niko ne sme da vas bije“, koja je sa jedne strane označila početak uspostavljanja potpune srpske vlasti na Kosovu, a sa druge strane Miloševićev dolazak na vlast u Srbiji. Ili, kako to Sonja Biserko objašnjava, „njegov prvi odlazak na Kosovo aprila 1987. otkrio mu je snagu nacionalizma“. „Posle govora u Kosovu Polju (april 1987.) shvatio je i značaj medija, jer ga je njegova rečenica ‘niko ne sme da vas bije’, srpskom narodu prikazala kao odlučnog vođu“. Nešto više od četiri meseca kasnije, 3. septembra 1987. godine, zvanična vest je šokirala Jugoslaviju. U kasarni Jugoslovenske narodne armije „Branko Krstanović“, u Paraćinu, kosovski Albanac, Aziz Keljemudi, iz automatske puške rafalom je usmrtio četiri vojnika, i ranio još šestorica. Prema saopštenju JNA, Keljemudi je potom izvršio samoubistvo. Već naelektrisana politička situacija u Jugoslaviji time je dodatno opterećena. Onda su beogradski mediji dodali ulje na vatru: nepuna 24 sata od tragičnog događaja u Paraćinu, na naslovnoj strani *Politika* objavljuje da „ubica Keljemudi, po svemu sudeći, nije sam povukao obarač“, te da „masakr u Paraćinu ukazuje još jednom, na tragičan način, da je kontrarevolucija na Kosovu jugoslovenski problem“.

BETON BR. 165 DANAS, Utorak, 17. novembar 2015.

^[1] Džudit Batler, Nevolja s rodom, (prev. Adriana Zaharijević), Beograd: Karpas, 2010, 49.

^[2] Džudit Batler, Tela koja nešto znači: O diskurzivnim gramicama 'pola', (prev. Slavica Miletić), Beograd: Samizdat b92, 31.

I, dok je *Politika* od 4. septembra 1987. godine celu svoju naslovnu stranu posvetila ubistvu u paraćinskoj kasarni, *Rilindja* je više značaja davala predstojećoj poseti Beogradu tadašnjeg predsednika Čecoslovačke, Gustava Husaka, planovima kosovskog Izvršnog veća o izgradnji mosta na jezeru Gazivoda u opštini Zubin-Potok, izveštaju sa sednice Saveznog izvršnog veća o razvoju banaka i vestima o sastanku udruženja boraca NOB-a Peći. *Tanjugov* izveštaj iz Paraćina je objavljen tek na dnu naslovne strane, pored vesti o diskusiji u Savetu bezbednosti Ujedinjenih nacija oko rata između Irana i Iraka:

NEVIĐEN ZLOČIN U KASARNI U PARAĆINU

Danas u zoru vojnik Aziz Keljmendi je izvršio neviđen zločin – u kasarni u Paraćinu je ubio na spavanju 4 vojnika: Srđana Simića iz Beograda, Hazima Džananovića iz sela Kočić, opština Vitez, Safeta Dudakovića iz sela Orahovo, opština Bosanska Gradiška, i Gorana Begića iz Zagreba. Kriminalac Aziz Keljemendi ovim je slučajem ranio pet vojnika i njihovi životi nisu u opasnosti. Ranjeni su: Ante Jažić, Petar Đekić, Andreja Prešern, Huso Kovačević i Nedžad Mehmedović. Isto tako je ranjen i vojnik Nazif Hadžović.

Na šestoj strani je iznad *Tanjugovog* komentara „Pucnji u Jugoslaviju“, objavljen i komentar *Rilindje* pod naslovom „Svirepost i neprijateljstvo“, koji je istog dana prenela i *Politika*. *Rilindja* je, prateći reagovanje kosovskih pokrajinskih vlasti, vesti iz Paraćina i zbivanja koja su sledila isprva pratila pasivno, uglavnom se oslanjajući na *Tanjugove* izveštaje i komentare, pa je objavljivala *Tanjugove* verzije vesti oko „Paraćinskog slučaja“ čak i iz mesta gde je imala svoje stalne dopisnike, uključujući gradove na Kosovu. Tako je, na primer, *Rilindja* objavila *Tanjugovu* vest iz Prizrena o tome da je ubica iz Paraćina, Aziz Keljmendi, bio „poznati nacionalista“. Sa druge strane, isto kao što je Beograd iskoristio demonstracije 1981. godine na Kosovu za „otvaranje srpskog nacionalnog pitanja i za pokretanje srpske nacionalističke euforije“ (Biserko), tako je „Paraćinski slučaj“ iskorišćen za pokretanje nove antialbanske kampanje. Ili, kako to objašnjava Džuli Mertus u svojoj knjizi o Kosovu:

Iako niko nije optužen za pomoć Keljmendiju i nikakvi dokazi nisu objavljeni koji bi dali indicije o zaveri, *Politika* je odmah pretpostavila da Keljmendi nije delovao sam: „Bezumni hici Keljmendija, koji obarač, po svemu sudeći, nije vukao sam, neće i ne može pokolebati poverenje u našu armiju...“ Fraza „kukavički i iz potaje“ je upotrebljena u ovom i drugim člancima kako bi se opisao način na koji je Keljmendi delovao, podsećajući na osobine koje srpski folklor pripisuje Albancima.

Štaviše, u *Tanjugovom* komentaru „Keljmendi pucao u Jugoslaviju“, objavljenom u *Politici*, Keljmendijev zločin se direktno povezuje sa dešavanjima na Kosovu, jer „hici ubice Keljmendija... unose u već dramatičnu situaciju oko Kosova mnogo više drame, čak i bez obzira na to koliko je ovaj zločin u Paraćinu bio deo nekog scenarija za destabilizaciju našeg društva“ i da „tom jugoslovenskom dimenzijom zločina, jučerašnji masakr u Paraćinu ukazuje još jednom na tragičan način, da je kontrarevolucija na Kosovu jugoslovenski problem“. Tokom celog septembra 1987. godine, „Masakr u Paraćinu“ i „Kosovski problem“ su bili glavne, povezane teme na naslovnim stranama *Politike*, sastancima državnih i političkih foruma cele Jugoslavije, i „spontanih“ okupljanja građana koji su protestima

tražili da država interveniše na Kosovu. Svojim čitaocima *Politika* je svakodnevno donosila feljtone i komentare kojima su za celu situaciju na Kosovu uglavnom krivljeni ili kosovski rukovodioci Albanci ili Ustav iz 1974. godine kojim je Kosovo dobilo status Autonomne Pokrajine u sastavu Srbije, ali sa nezavisnom izvršnom vlašću u takoreći svim aspektima i direktnim predstavljanjem u najvišim organima Federacije. Istovremeno, nasilne grupe demonsternata su širom Srbije kamenovale albanske radnje i kuće, lomeći prozore i uzvikujući antialbanske parole, ali je o takvim incidentima, kako ističe Mertus, izveštavano sa puno razumevanja:

Pažljiv jezik koji su koristili mediji bliski državi i partiji u opisivanju demonstracija protiv Albanaca veoma se razlikovao od onog koji se koristio da bi se opisala slična delovanja Albanca. Kada su Albanci protestovali ili pisali grafitte, njihova dela su viđena kao otvaranje puta ubistvima; kada su se grupe Srba skupljale pred prodavnicama Albanaca uzvikujući parole i uništavajući im imovinu, njihova su dela bila samo „protest protiv gnusnog zločina“.

Kako to koncizno objašnjava Julie Mertus, u danima posle ubistava u Paraćinu, medijska izveštavanja su u celoj Jugoslaviji poprimala приметnu antialbansku tendenciju: „Dok se javnost pitala, ‘kakav čovek je mogao takvo šta uraditi’, novine su sugerisale: ‘albanski iredentista’“ (isto, 147). Istovremeno je *Rilindja* pasivno pratila događaje, izveštavajući sa velikom dozom suzdržanosti koja je bila neminovna ne samo za Albance. Jer, posledice sa kojima su se suočavali oni koji bi se drznuli da kritikuju vlast u Beogradu, bile su drastične. Dobar primer je slučaj Dragiše Pavlovića, srpskog komunističkog političara koji je bio jedan od prvih koji se javno suprotstavio Miloševiću i rastućem nacionalizmu u Srbiji. Na sastanku Gradskog komiteta Saveza komunista Beograda sa predstavnicima štampe, Pavlović je kritikovao način na koji se izveštava o dešavanjima na Kosovu, rekavši da „ukupno stanje na Kosovu stvara opasnu atmosferu u kojoj kao da se svaka izgovorena reč protiv srpskog nacionalizma doživljava kao popustljivost prema albanskom separatističkom nacionalizmu. U takvim okolnostima, sa upozoravajućim odlikama političke napetosti širih razmera, lako se gubi orijentacija, brkaju se opredeljenja, blede linije preko kojih se ne sme preći“. Protiv Pavlovića je odmah započeta kampanja, i za manje od dve nedelje on je smenjen sa funkcije u Beogradu. Način na koji se vlast Slobodana Miloševića obračunala sa Pavlovićem je primećen i na Kosovu, među pokrajinskim liderima, ali i među novinarima, koji su u ovom slučaju jasno videli da je konfrontacija sa Miloševićem i njegovom platformom neminovna. Takvo što je evidentno prema kritičkim analizama i komentarima koji su se počeli objavljivati u *Rilindji*, čime je deo frustracije nastalom situacijom, u kojoj je autonomija Kosova bila direktno ugrožena, ipak počeo da izlazi na površinu, kao u pomenutom slučaju Pavlović, koji je na Kosovu praćen s povećanim interesovanjem pošto je razlog konfrontacije bilo upravo njegovo neslaganje sa srpskom politikom oko Kosova. Prema komentaru *Rilindje*, Pavlović je smenjen zato što „nije ostao na površnim konstatacijama o prisutnosti srpskog nacionalizma i primitivnim formama njegove manifestacije preko lomljenja stakla albanskih poslastičarnica, već je analizirao ideološku i političku platformu ovog nacionalizma. I, ne samo da je analizirao, već se i borio protiv ovakve platforme, polazeći od ubeđenja da samo čovek očišćen od ove društvene bolesti osamdesetih godina može biti od koristi sebi i svom okruženju“. Jesen 1987. godine je vreme kada je kosovsko društvo bivalo gurano u otvorenu konfrontaciju sa Srbijom, koja će vremenom

prerasti u krajnje neprijateljstvo. Štampa na obe strane je pratila „svoje“ vlade, što je krajem osamdesetih i devedesetih godina na srpskoj strani značilo nacionalnu agresivnost, a na kosovsko-albanskoj strani političku defanzivu. Manje od dve godine kasnije, vlast Slobodana Miloševića je srušila Ustav iz 1974. godine a time i kosovsku autonomiju, efektivno okupirajući Kosovo, čime je konflikt ušao u dramatičniju fazu. Dok je na Kosovu bilo na snazi vanredno stanje, 28. marta 1989. godine u Beogradu su svečano proglašeni Amandmani na Ustav Socijalističke Republike Srbije, kojima je pokrajinama znatno ograničena autonomija tako što im je oduzeto pravo vetana na ustavne promene u Srbiji i veoma sužena zakonodavna, upravna i sudska vlast. Istog dana, u masovnim albanskim demonstracijama na Kosovu poginula su 22 demonsternata i dva policajca. Naredne godine, 2. jula 1990, albanski poslanici kojima je zabranjen pristup u Skupštinu Kosova pročitali su Deklaraciju nezavisnosti kojom su Kosovo proglasili Republikom, članicom jugoslovenske federacije, čime su se javno suprotstavili Miloševićevoj vlasti. Posle proglašenja Republike, kosovska Skupština je proglasila i Ustav, 7. septembra 1990. godine, u Kačaniku, dok je u oktobru 1991. godine održan referendum na kojem su Kosovski Albanci glasali za potpunu nezavisnost. Okružni sud u Prištini je, 5. avgusta 1990. godine, zabranio izlaženje *Rilindje*, dok su specijalne mere uvedene i na Radio Televiziji Priština. Ovakav razvoj događaja je kosovsko društvo gurnuo u ekstremnu podeljenost, sa Albancima koji su izgradili svoj paralelni sistem života, dok su Srbi ostali unutar sistema vlasti koji su uspostavili Milošević i beogradska vlada. Diskurs medija se tokom tog vremena pogoršavao. *Politika* je nastavila sa antialbanskim napisima, dok je umesto *Rilindje* na Kosovu izlazio *Bujku*, u kojem su radili skoro svi oni koji su ostali bez posla kad je *Rilindja* zatvorena. *Bujku* je ostao blizak albanskom rukovodstvu Kosova, koje od 1990/1991. godine prerasta u pokret, pod vođstvom Ibrahima Rugove i njegovog Demokratskog saveza Kosova. *Bujku* je na sebe preuzeo ulogu da promoviše stavove i poglede Albanskog političkog pokreta, na sličan način kako je *Rilindja* promovisala stavove i poglede Saveza komunista Kosova. Sa druge strane je ostala *Politika*, koja je nastavljala uređivačku politiku u službi srpske vlasti i Miloševićevog režima. No, veoma brzo su se na tlu cele tadašnje Jugoslavije počeli pojavljivati novi mediji, te je uticaj *Politike* u Srbiji i *Bujkua* na Kosovu počeo da opada. I, mada je većina novih medija sledila sličnu uređivačku liniju, podržavajući nacionalističke pozicije i vlast, bilo je nezavisnih medija kritički nastrojenih prema novonastalim nacionalističkim trendovima, kao što je to u Srbiji bila *Naša Borba*, posle nje i *Danas*, a na Kosovu *Koha Ditore*. Ipak, i pored ovih dobrih primera, preovlađujući diskurs među medijima je bio konfrontacijski. Ako je krajnji zaključak da je ovakvo pisanje novina evidentno pomoglo stvaranju većeg jaza između Albanaca i Srba, logično je da bi promocija drugačije forme novinarstva, bez predrasuda, stereotipa i politizovanog izveštavanja, novinarstva koje se zasniva na profesionalnim standardima i najboljim praksama, imalo veliku ulogu u premošćavanju tog jaza ■

(Autor je urednik prištinskog dnevnika *Koha Ditore*)

*Tekst je nastao u okviru projekta „Figura neprijatelja – preosmišljanje srpsko-albanskih odnosa“ koji KPZ **Beton** kao partner realizuje sa Institutom za filozofiju i društvenu teoriju, uz podršku Regional Research Promotion programa (RRPP) Švajcarske agencije za razvoj i saradnju (SDC).*

VREME SMRTI I RAZONODE

Piše: Marija Dragnić

POEZIJA ODBRANE

Hodam brzo, lako	Nekom debilnom bilbordu
Rep mi se ljulja u ritmu kukova	Ali krišom
Zbog maskare od juče	Jer sam ženstvena
Pogled mi djeluje sanjivo	Prolazim pored gomile
Ne umijem da se šminkam	Policajaca
Ali ovaj karmin mi dobro stoji	Pokazujem im srednji prst
Svi se okreću	Krišom
Jer sam ženstvena	Ne jer se bojim, već
Pucam od radosti	Jer sam ženstvena
Bola	I izazivam ih na poglede
Ah, da, prkos je riječ-	Koje prezirem
Shvatam pa	Koje, ipak, tražim
Pokazujem srednji prst	Jer sam ženstvena

Kojih se gadim
Jer sam suptilna
Ja sam njiva
Jer sam ženstvena
Na meni se prima
Sjeme pogleda
Sjeme smjeha
Sjeme suza
Sjeme sjemena
Jer sam ženstvena
Jer sam ženska
Čak i ova poezija
Neko je zrno što je uspjelo
Na njivi moje otvorenosti
Natopljene, sveopšte
Poezija odbrane
Nećkanja
Poezija primanja

Poezija čekanja
Ženstveno
Palacam jezikom
Kopam njim kao plugom
Po sopstvenoj vlažnoj njivi
I užitak je nevjerovatan
Iako ne znam šta radim
Čežnja, je li uopšte moja
Pipamo se čežnjama
Na mojoj njivi
Valjamo se goli
Na mojoj njivi
Jer oni vjeruju da moja zemlja
miriše
Jer ja sam ženstvena
Sve to sjeme koje mi je sad u ustima
može se progutati
Zaliti vinom
Zatim pokakiti
(Ova poezija ne psuje)
Negdje usput prosuće se novo

Tači se u praznim jamicama
Opet
U šupljinama riječi
Opet
U mojim šupljinama
Opet
Eto, zato oni pišu
Jer sam ja užasno
Ženstvena
I uvijek mogu opet
Ja sam
Blato njihove poezije
Meso koje suzdržano čeka
Uvijek čeka duže
E, zato ja pišem
Samo malo drugačije
Znaš
Ženstveno
Slično kao što dižem srednji prst
Gotovo
Krišom .!.